

Anketa 1000 preduzeća 2012.

Rezime

1 Uvod i metodologija

USAID Projekat za bolje uslove poslovanja je u septembru 2012. godine sproveo svoju drugu godišnju Anketu 1000 preduzeća u Srbiji. Ciljevi istraživanja bili su:

- utvrditi trenutne stavove privrednika iz privatnog sektora u pogledu regulatornog okvira za poslovanje u Srbiji;
- prepoznati pravna, regulatorna i pitanja politike za koja preduzeća u Srbiji smatraju da imaju najbitniji uticaj na konkurentnost;
- izraditi listu sa užit izborom prioriternih reformi koje privrednici posmatraju kao najpotrebnije na kratak i srednji rok, i
- pratiti tok reformi i njihov uticaj na konkurentnost preduzeća.

Anketu je u septembru 2012. godine sproveo CeSID, i to korišćenjem tehnike intervjua „licem u lice“ tokom perioda od tri nedelje. Približno 8.500 domaćih preduzeća pozvana su da učestvuju, a od tog broja je odabrano 1.020 firmi koje predstavljaju reprezentativni uzorak srpske privrede, i u sektorskom i u geografskom smislu. Njihova raspodela prikazana je na sledećoj tabeli:

Tabela 1: Sektorska i regionalna raspodela anketiranih preduzeća				
Region	Privredna grana			
	Proizvodnja	Trgovina	Ostale usluge	Ukupno
Beograd	56	145	104	305
Vojvodina	86	96	108	290
Centralna Srbija	51	54	46	151
Zapadna Srbija	38	36	36	110
Jugoistočna Srbija	52	61	51	164
Ukupno	283	345	392	1020

Raspodela preduzeća po veličini bila je sledeća:

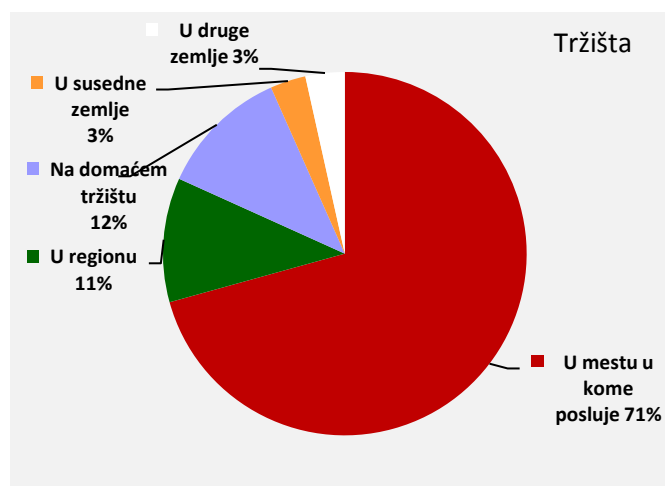
Tabela 2: Raspodela anketiranih preduzeća po prometu i broju zaposlenih					
Godišnji promet			Broj zaposlenih		
Do 100.000 EUR	100-500.000 EUR	Preko 500.000 EUR	Do 5	5 – 20	Preko 20
63%	26%	11%	47%	39%	14%

Većina anketiranih firmi spada u kategoriju malih preduzeća. Anketirana preduzeća u proseku imaju po 18,33 zaposlenih. Oko 45 odsto zaposlenih su žene, a 55 odsto muškarci. 65 odsto menadžera anketiranih preduzeća su muškarci.

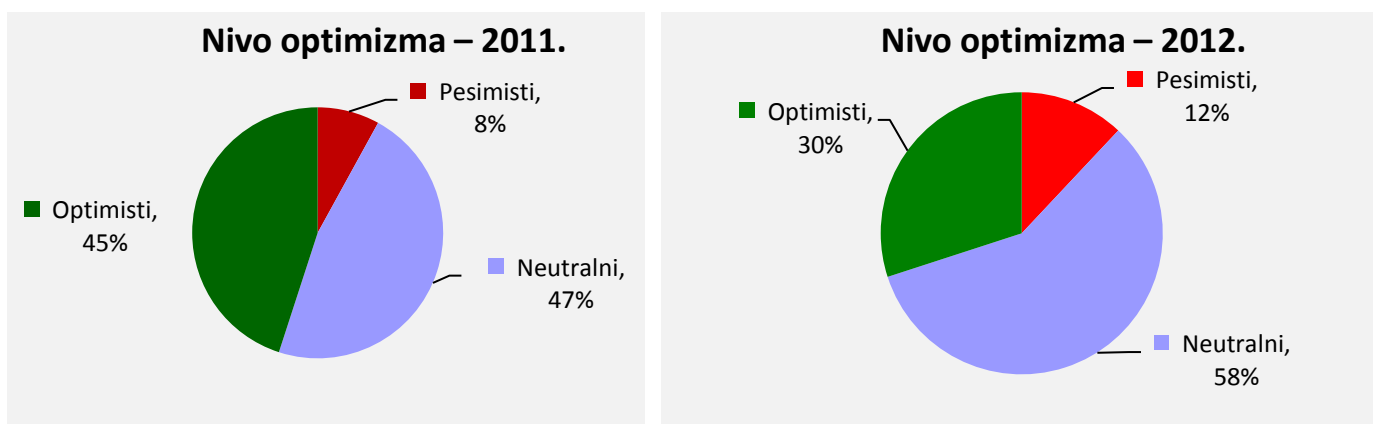
Okolo 36 odsto anketiranih preduzeća posluje sa javnim sektorom.

Ova situacija je slična onoj od prošle godine, i u širokim crtama odražava učešće javnog sektora u privredi, mada manja preduzeća verovatno manje i posluju sa institucijama iz javnog sektora.

Ukupno 71 odsto prometa anketiranih preduzeća ograničeno je na mesto u kome posluje. 23 odsto prometa odvija se na regionalnom i nacionalnom (srpskom) tržištu, dok se samo 6 odsto robe i usluga izvozi. Iako ovakvo stanje stvari delimično odražava činjenicu da je većina anketiranih firmi mala, zabrinjava odsustvo izvoza ili čak plasmana na nacionalnom tržištu. Pored nedovoljnih prilika koje mala preduzeća imaju da izađu na nacionalno i međunarodno tržište, verovatno postoje i drugi razlozi za ovakvu tržišnu strukturu. Mnoga preduzeća oklevaju da plasiraju robu i usluge van svojih opština jer to smatraju rizičnim, barem delimično jer su zabrinuta za naplatu svojih potraživanja. Kao što će biti pomenuto u daljem tekstu, mnoge firme nisu u stanju ili ne mogu da pribave finansiranje koje bi moglo da im posluži za rast i razvoj.

Privrednici su 2012. godine nešto manji optimisti nego 2011. Podaci predstavljeni u narednoj tabeli dobijeni su analizom odgovora na pitanja u kojima se od privrednika tražilo da procene da li će u narednih 12 meseci doći do povećanja ili smanjenja broja zaposlenih, prihoda i novih proizvoda i usluga, ili će taj broj ostati isti. Međutim, broj pesimističnih odgovora manji je nego što bi se moglo očekivati ako se uzme u obzir ograničen geografski obuhvat ovih firmi, njihovo nedovoljno korišćenje izvora finansiranja i kritičan stav prema političkom, pravnom i regulatornom okruženju za poslovanje u Srbiji (videti u daljem tekstu). Ukupno 39 odsto firmi očekuje da će doći do povećanja broja novih proizvoda, 34 odsto misle da će im se povećati neto prihodi, a 19 odsto očekuje povećanje broja zaposlenih u narednih 12 meseci.

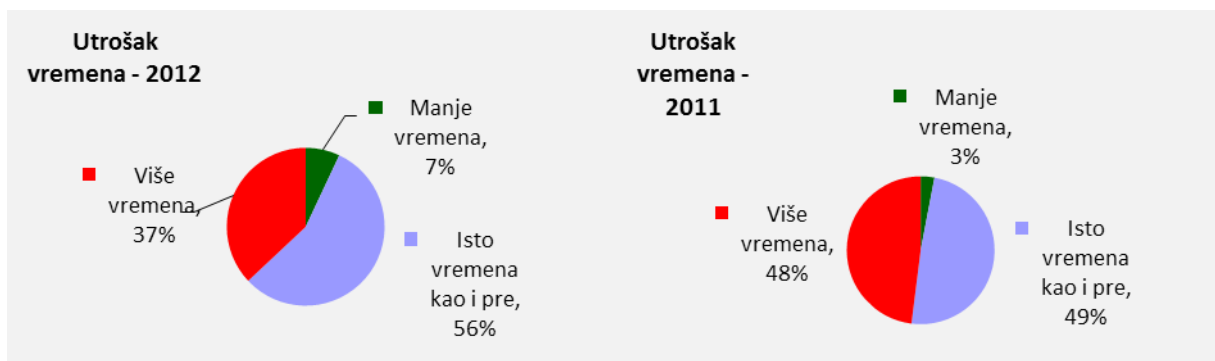

2 Pitanja vezana za mere politike, propise i regulativu

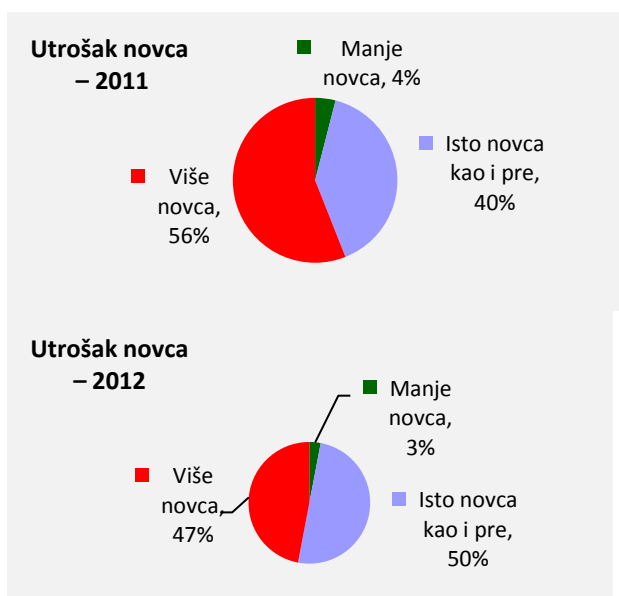
Možda najvažniji ukupni nalaz kada je reč o okruženju mera politike, propisa i regulative za poslovanje u Srbiji dobijen je analizom odgovora na sledeća pitanja:

Tvrđnja	Godina	Ne slažem se	Donekle se slažem	Slažem se
<i>U poslednjih 12 meseci se povećala javnost i predvidljivost poslovanja u Srbiji</i>	2011	77%	19%	4%
	2012	76%	17%	7%
<i>Teret zakona i propisa je umanjen u poslednjih 12 meseci</i>	2011	83%	15%	2%
	2012	74%	20%	6%

Privrednici smatraju da se ove godine smanjilo opterećenje zakona i propisa. Međutim, prevladava negativan stav, a treba i učiniti još mnogo toga da se smanji teret poštovanja zakona i propisa sa kojim se suočavaju preduzeća u Srbiji. Odgovori na pitanja verovatno odražavaju činjenicu da se pravni i regulatorni okvir u Srbiji donekle poboljšao tokom protekle tri godine, kao i da je nova Vlada sprovela neke bitne reforme baš u vreme dok je anketa trajala (kao što je ukidanje 138 parafiskalnih taksi). Pa ipak, poverenje je i dalje na niskom nivou, te Vlada i njeni partneri moraju da se usredsrede na primenu zakona i propisa kojima će se smanjiti opterećenje privrede. Slično stanje je i u pogledu poznavanja propisa, mada preko 80 odsto preduzeća navelo da ima pristup informacijama o propisima barem u određenoj meri.

Tokom poslednjih 12 meseci došlo je do poboljšanja u pogledu vremena koje privrednici provedu baveći se regulatornim pitanjima, mada 37 odsto navodi da i dalje tome posvećuje više vremena, dok samo 7 odsto smatra da je utrošak vremena manji. Iako je došlo do određenih poboljšanja, i ovi odgovori na ovako bitno pitanje predstavljaju razočaranje. Slično tome, u toku poslednjih 12 meseci došlo je do određenih poboljšanja u pogledu utroška novca na bavljenje regulatornim pitanjima. Međutim, kao i kod prethodnog pitanja, skoro polovina ispitanika navodi da je tokom prošle godine u ove svrhe potrošila više novca.

Što se tiče konkretnih odgovora na pitanja vezana za mere politike i pravni i regulatorni okvir, sledeći izdvajaju se sledeći rezultati:

- Tek 18 odsto ispitanih preduzeća članovi su poslovnih udruženja. Uglavnom su zadovoljna načinom na koji im ta udruženja pružaju pomoć da izađu na tržište i sprovedu obuku. Manje su zadovoljna merom u kojoj udruženja zagovaraju reforme propisa i regulatornog okvira. Zaključak USAID Projekta za bolje uslove poslovanja je da su ova udruženja generalno dobro organizovana, informisana i aktivna, mada rezultati na prvi pogled ukazuju na to da udruženja nisu u dovoljnoj meri povezana sa malim preduzećima koja čine većinu ispitanika u našoj anketi, kao i da ih ni ne zastupaju u dovoljnoj meri.
- Kao što se i moglo očekivati, preduzeća veoma negativno ocenjuju **zakonske i regulatorne obaveze koje imaju finansijski uticaj** na njihovo poslovanje, kao što su parafiskalni nameti, porezi na zarade i PDV.

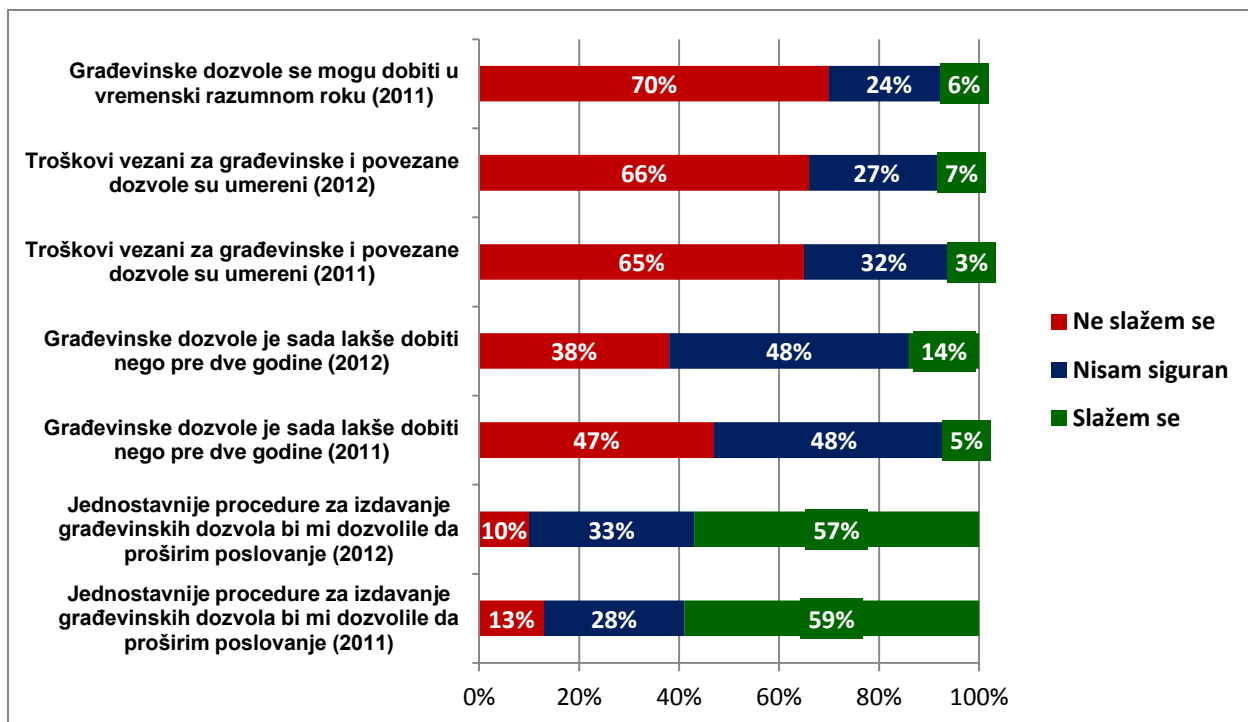
Neposredan <i>finansijski</i> uticaj	<i>negativno</i>	<i>pozitivno</i>
	% ispitanika	
Obavezni (parafiskalni) nameti	96%	4%
Porezi i doprinosi na zarade	96%	4%
PDV	87%	13%

Međutim, više **obaveza koje utiču samo na utrošak vremena** ocenjeno je skoro podjednako negativno, uključujući dobijanje građevinskih dozvola, sudske postupke i administriranje naplate poreza.

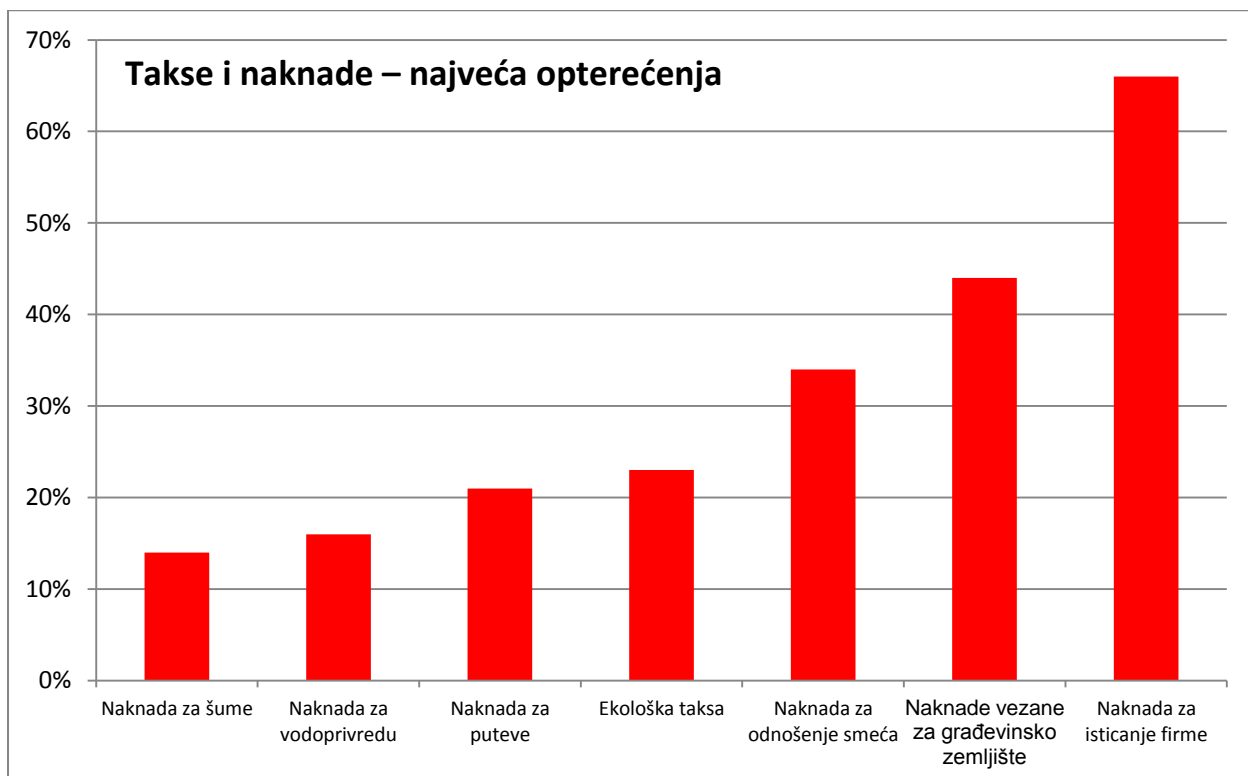
Utrošak vremena	<i>negativno</i>	<i>pozitivno</i>
Administrativne procedure	94%	6%
Građevinske dozvole	93%	7%
Sudski postupci	93%	7%
Administriranje naplate poreza	89%	11%
Inspekcijski nadzor	78%	22%
Radno pravo, zapošljavanje	74%	26%
Carine i trgovina	74%	26%
Dozvole za rad	66%	34%
Novčane transakcije, bankarstvo	54%	46%

Ovi procenti su približno isti kao prethodne godine.

- Iako je postupak **izdavanja građevinskih dozvola** u Srbiji i dalje izuzetno komplikovan (kao što se može videti iz krajnje lošeg mesta Srbije na rang-listi izveštaja *Doing Business* Svetske banke), tokom protekle godine došlo je do manjeg poboljšanja. Iako je ovo još uvek jedna od najvećih prepreka sa kojima se suočavaju anketirana preduzeća, čini se da je došlo do određenog napretka koji može biti u vezi sa primenom Zakona o planiranju i izgradnji iz 2009. godine.

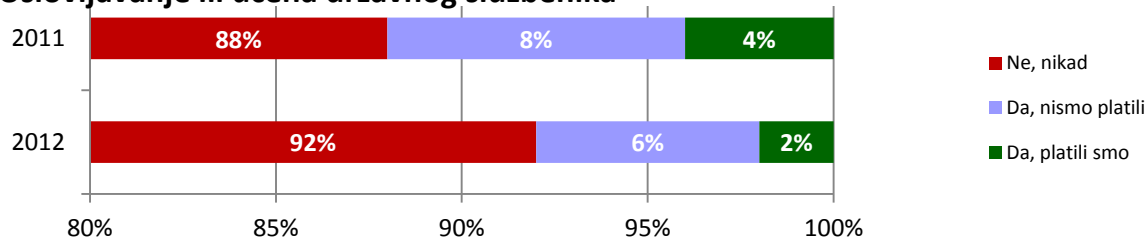

- Za vreme trajanja ove ankete Vlada Srbije i Narodna skupština privodile su kraju izradu zakona kojima je ukinuto 138 **parafiskalnih nameta** i ograničena mogućnost državnih organa da uvode nove parafiskalne namete. Rezultati ankete stoga ne odražavaju i efekte ove reforme, ali bi zato naredne godine trebalo da se značajno poboljšaju. Rezultati za 2012. godinu slični su onima iz 2011: i ovaj put su skoro dve trećine anketiranih firmi navele da im taksa za isticanje firme predstavlja najveće opterećenje. Skoro polovina ispitanika navodi da im najveće opterećenje predstavljaju takse za građevinsko zemljište. Ovo pitanje bi moglo da bude tema dijaloga na nacionalnom nivou o taksama i naknadama za građevinsko zemljište i uređenje zemljišta, kao i o finansiranju lokalnih samouprava.

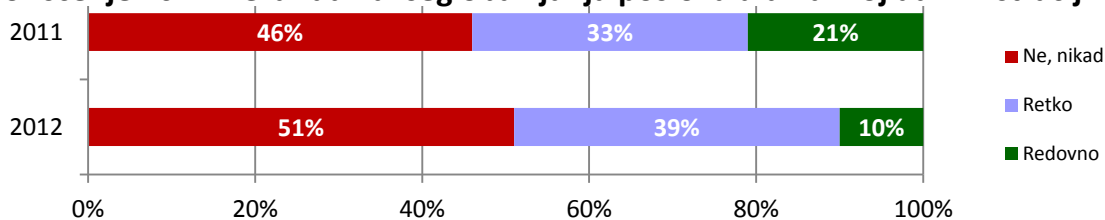

- Postoji jedan poslovni problem koji obuhvata više aspekata pravno-regulatornog okvira: 55 odsto firmi koje su pokrenule **izvršni postupak** pred sudom navodi da je bilo potrebno preko godinu dana da se taj postupak okonča, dok 23 odsto tvrdi da je takav postupak trajao preko tri godine. Primetno je manje poboljšanje u odnosu na prošlu godinu, kada je 63 odsto ispitanika navelo da postupci traju preko godinu dana, što je verovatno posledica primene novousvojenog Zakona o izvršenju i obezbeđenju. Pa ipak, problem naplate potraživanja ozbiljno ugrožava srpsku privredu, a otežava ga nedostatak mehanizama posredstvom kojih banke mogu privredi da pruže obrtna sredstva (videti u daljem tekstu).
- Po prvi put smo 2012. godine postavili pitanje o **činiocima koji ograničavaju zapošljavanje i otpuštanje zaposlenih**. Ukupno 4 odsto ispitanika navodi da su im odredbe Zakona o radu kojima se ograničava trajanje ugovora na određeno vreme ograničile mogućnosti da angažuju nove radnike i zadrže postojeće u radnom odnosu. 35 odsto smatra da su u ovom pogledu na njih negativno uticali iznosi poreza i doprinosa za obavezno socijalno osiguranje, dok 27.5 odsto navodi da su presudni bili tržišni uslovi (tj. slaba potražnja za proizvodima i uslugama). Manje od 11 odsto navodi činioce kao što su previsoke zarade u odnosu na produktivnost i nedostatak kvalifikovane radne snage. Zanimljivo je da drugi aspekti radnog zakonodavstva – kao što su ograničene mogućnosti za otpuštanje zaposlenih i iznosi otpremnina – nemaju veći uticaj na zapošljavanje i zadržavanje radnika (kao činioce ih navodi 5 odnosno 4 odsto ispitanika).
- U anketi su ispitani i stavovi privrednika prema korupciji u državnoj administraciji i njenom uticaju na poslovanje. Navodimo kratak pregled odgovora:
- Skoro polovina ispitanika (48 odsto) navodi da korupcija u državnoj administraciji ima uticaj na poslovanje. Ovaj rezultat, pak, predstavlja poboljšanje u odnosu na prošlu godinu, kada je 56 odsto privrednika obuhvaćenih istraživanjem tvrdilo da korupcija ima uticaj na njihovo poslovanje. Trebalo bi naglasiti da ove godine 35 odsto ispitanika navodi da „nije sigurno“, što možda ukazuje na to da privrednici nisu spremni da odgovore na ovo pitanje.
- Ono što još više upada u oči je pad broja koruptivnih radnji. Preko 90 odsto ispitanika tvrdi da nikada nisu imali iskustva sa nedoličnim zahtevima državnih službenika, dok 83 odsto navodi da nikada ništa vredno nisu dali takvom službeniku, pa čak ni poklon male vrednosti. Međutim, skoro polovina ispitanika navodi da koristi lične veze da ubrza postupke, mada je i u ovoj oblasti u 2012. godini primećen određen napredak.

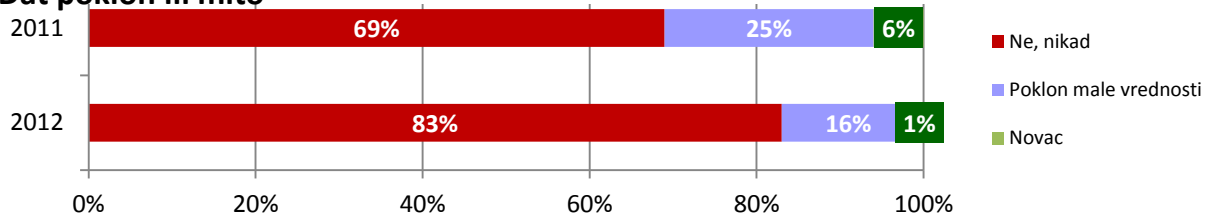
Uslovljavanje ili ucena državnog službenika

Korišćenje ličnih veza radi lakšeg obavljanja poslova u državnoj administraciji

Dat poklon ili mito

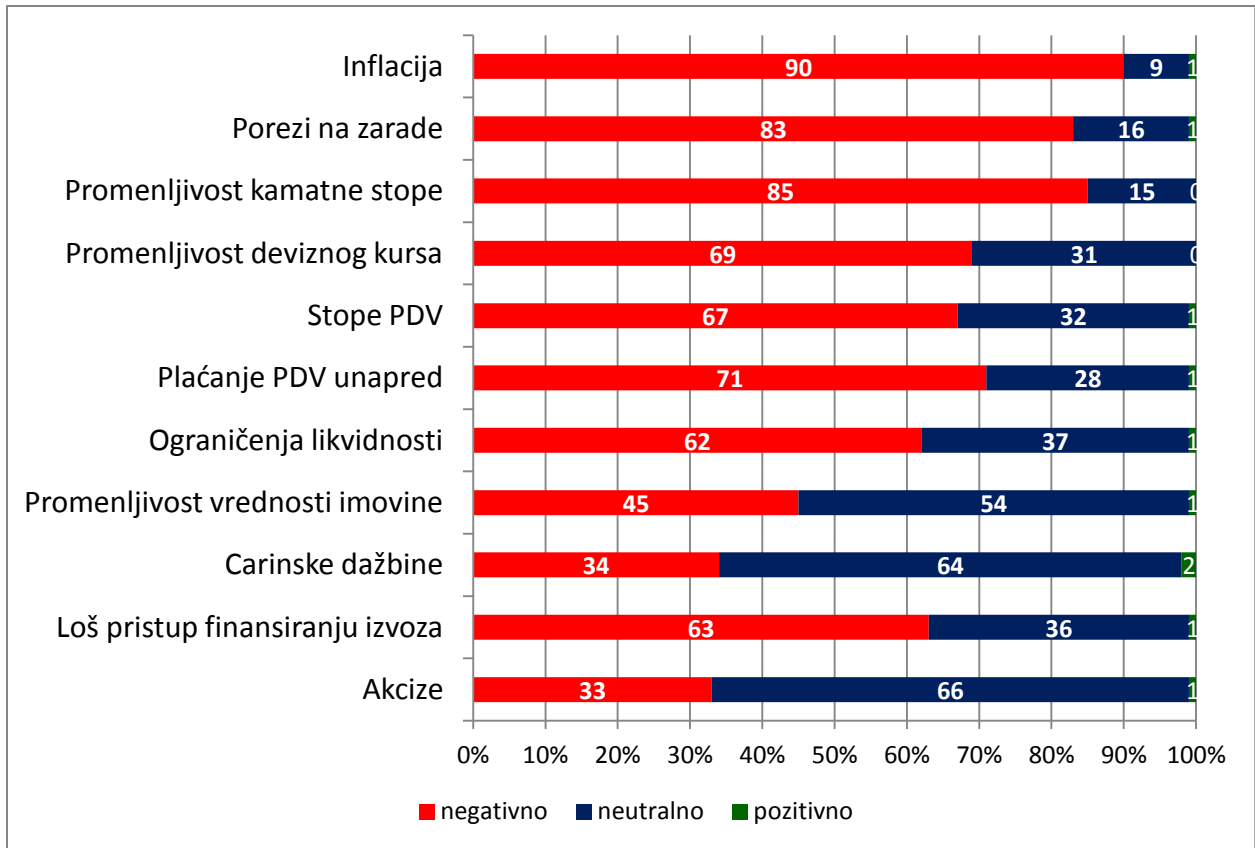
- Stavovi prema javnim nabavkama takođe su donekle poboljšani, mada je percepcija korupcije – uglavnom vezana za korišćenje veza – i dalje visoka. Čak 79 odsto ispitanika smatra da se odluke u postupcima javnih nabavki donose na osnovu ličnih i političkih veza.

Ovi nalazi možda odražavaju veoma vidljivu kampanju borbe protiv korupcije koju promovira nova Vlada. Takođe se iz njih može videti da su odlučniji napor za povećanje transparentnosti i pravičnosti u oblasti javnih nabavki jedan od najboljih načina da se smanje percipirani i stvarni nivo korupcije u javnom sektoru u Srbiji.

3 Makroekonomska pitanja

Anketa je za cilj imala i da se utvrde stavovi privrednika o opštim makroekonomskim pitanjima u Srbiji. Ključni nalazi su:

- **Upravljanje makroekonomskom politikom** osnovno je pitanje za konkurentnost preduzeća u Srbiji, baš kao što je to bilo i 2011. godine. Glavne makroekonomske promenljive – inflacija, kurs i kamatne stope – za 70 do 90 odsto ispitanika imaju značajne negativne efekte na konkurentnost, slično kao i porezi na zarade. Preduzeća žele nisku i stabilnu stopu inflacije, kao i mnogo manje fluktuacije kursa i kamatnih stopa.

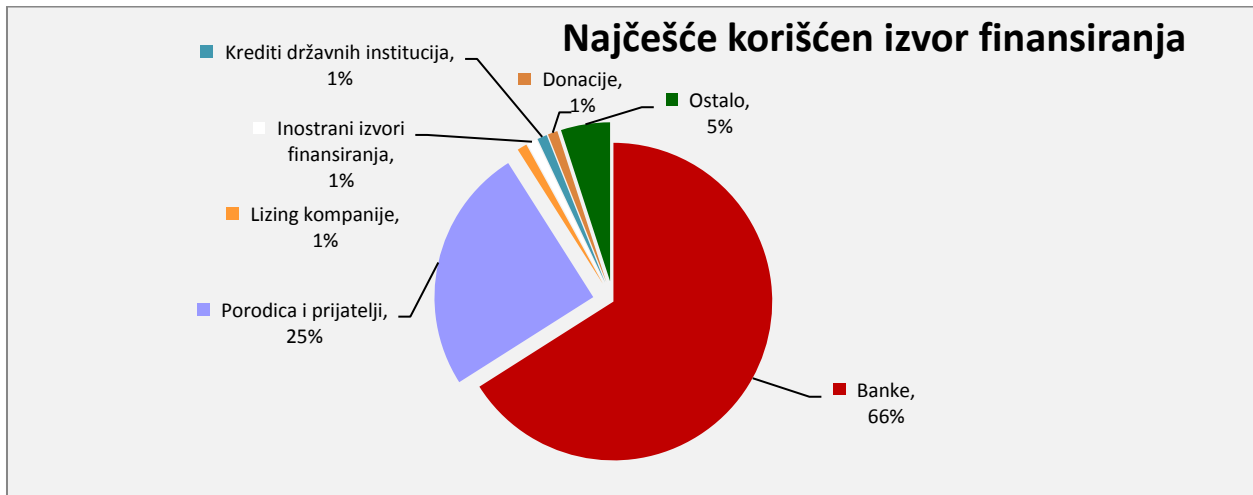
- Uzevši u obzir veličinu budžetskog deficita i želju da porezi budu niži, u anketi je privrednicima postavljeno pitanje **u kojim oblastima bi bili spremni na smanjenje budžetske potrošnje** ako bi se time smanjili porezi. Nalazi su zanimljivi:

Javni rashodi	Ako bi se time smanjili porezi:	
	Spreman sam na smanjenje	Nisam spreman na smanjenje
Ulaganje u infrastrukturu	22%	78%
Subvencionisani krediti	43%	57%
Ulaganje u obuku za poslovanje	61%	39%
Subvencionisane cene	55%	45%
Poreske olakšice za strana ulaganja	69%	41%

U svim ovim slučajevima ispitanici su manje spremni na smanjenje javne potrošnje po ovim stavkama nego što su to bili prošle godine, čak iako bi to značilo da će im se smanjiti porezi. Ulaganje u infrastrukturu je i dalje na prvom mestu, i to još ubedljivije: 78 odsto u poređenju sa 69 odsto. Uz to, mnogo više privrednika želi da zadrži obuku za poslovanje (61 u odnosu na 48 odsto), subvencionisane inpute (61 u odnosu na 48 odsto) i subvencionisane cene (55 u odnosu na 46 odsto). Čak i poreske olakšice želelo bi da zadrži više privrednika nego prošle godine – 41 u odnosu na 25 odsto, mada je i dalje reč o manjini.

4 Pristup izvorima finansiranja

Pristup izvorima finansiranja je i dalje problematičan u Srbiji, naročito za mala i srednja preduzeća (MSP), i to posebno ako se Srbija uporedi sa sličnim zemljama u regionu i prosečnim vrednostima za srednje razvijene zemlje. Samo 37 odsto ispitanika navodi da su pozajmili novac za poslovanje iz formalnih izvora. Ovogodišnji rezultati takođe pokazuju da su glavni izvori finansiranja ostali isti i da je reč o bankama i porodicama/prijateljima. Ukupno 66 odsto privrednika obuhvaćenih istraživanjem pretežno koristi banke kao izvor finansiranja, dok 25 odsto pozajmljuje od porodice i prijatelja. Svi ostali formalni izvori finansiranja skoro su zanemarljivi u odnosu na ova dva dominantna, i njihovo učešće je opalo u odnosu na rezultate iz 2011. Veoma mali broj firmi navodi da koristi druge izvore finansiranja, a oni se uglavnom ograničavaju na lična sredstva i pozajmice vlasnika.

Iz odgovora se takođe može videti da se novac pozajmljen od banaka i porodica/prijatelja generalno gledano koristi za slične svrhe. Veći deo tih sredstava koristi se za povećanje zaliha, kupovinu odnosno popravku opreme i mašina i adaptaciju poslovnih prostorija. Jedine manje razlike koje naizgled postoje između ova dva izvora finansiranja leže u tome što je veća verovatnoća da će firma iskoristiti novac pozajmljen od porodice ili prijatelja na adaptaciju prostorija (18 odsto, u poređenju sa 10 odsto ako je novac dobijen od banke kao kredit).

Samo 36 odsto firmi navodi da se tokom protekle godine uopšte zadužilo koristeći formalne izvore finansiranja. Međutim, od onih koji jesu pozajmili novac iz formalnih izvora, 74 odsto pozajmilo je manje od 50.000 evra. Približno jedna petina onih koji navode da se nisu zadužili zapravo jesu uzeli neformalne pozajmice od porodice i prijatelja. Čini se da zaduživanje posredstvom formalnih kanala blisko povezano sa učešćem ukupne mase kredita banaka odobrenih privredi u BDP, koji iznosi oko 33 odsto (poređenja radi, ukupna masa kredita odobrena privredi u SAD prelazi 100 odsto BDP).

Na pitanje zašto se ne zadužuju skoro polovina ispitanika odgovorila je da im nisu potrebna sredstva ili da koriste sopstvena sredstva. Ostali su naveli teškoće u održavanju kontakta sa bankom i ispunjavanja uslova koje postavljaju banke.

Od onih koji se jesu zadužili, 66 odsto je najčešće uzimalo kredite od banaka, što predstavlja povećanje u odnosu na 51 odsto zabeleženih 2011. godine. Nekih 25 odsto sredstva je obezbedilo od porodice i prijatelja – isto koliko i prošle godine. Najčešće korišćene vrste institucionalnog finansiranja su namenski krediti (kratkoročni i dugoročni), minusi po računima, garancije i tzv. „revolving“ (odnosno obnovljivi kratkoročni) krediti – slično kao i 2011. godine. Vrste finansiranja obrtnog kapitala koje su sasvim uobičajene u razvijenim finansijskim sistemima, kao što su revolving krediti sa obezbeđenjem na potraživanjima i inventaru, faktoring, finansiranje nabavke, ili čak lizing, u Srbiji se veoma malo koriste ili čak ni ne postoje. Nedostatak ovih vrsta kreditnih proizvoda jedan je

razlog zašto je učešće kredita u BDP tako nisko. Međutim, da bi se razvili ovi vidovi finansiranja, mora se kreirati mnogo bolje poslovno okruženje za naplatu potraživanja i unovčenje inventara.

Prepreke za pristup izvorima finansiranja skoro su iste kao i 2011. USAID Projekat za bolje uslove poslovanja će 15. novembra 2012. predstaviti svoju Knjigu preporuka pod naslovom „Finansiranje rasta malih i srednjih preduzeća“, u kojoj su detaljno obrađena pitanja i predstavljene preporuke za prevazilaženje ovih prepreka u Srbiji.